

ΛΕΒΙΑΘΑΝ

Τριμηνιαία έκδοση της εταιρείας έρευνας και μελέτης
του πολιτισμού και της κουλτούρας

11

Walter Benjamin: Ο αφηγητής ● Αλέξανδρος Γ. Μπαλ-
τζίης: Τάσεις της γερμανικής κλασικής φιλοσοφίας της μου-
σικής ● Σάββας Πατσαλίδης: Το θέατρο μετά τη σημειω-
τική ● Otto Kirchheimer: Ο μετασχηματισμός των κομμα-
τικών συστημάτων στη δυτική Ευρώπη ● Claus Offe: Κομ-
ματική δημοκρατία και κράτος αρωγός ● Victor Zaslavsky:
Η κληρονομιά της σοβιετικής πολιτικής για τις εθνότητες
● Dimitrina Naneva-Tatiana Dronzina: Η Βουλγαρία μετά
τις εκλογές του 1990 ● Βασίλης Ξυδιάς: Πρόσωπο και
κοινότητα. Ο άνθρωπος και το κοινωνικό γεγονός.

Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1991

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Walter Benjamin

Ο αφηγητής

Θεωρήσεις στο έργο του Nikolai Lesskow

(Απόδοση: Ουρανία Νταρλαντάνη)

σ. 7

Curriculum Vitae του διδάκτορα

Walter Benjamin

(Απόδοση: Ουρανία Νταρλαντάνη)

σ. 32

Αλέξανδρος Γ. Μπαλτζής

Τάσεις της γερμανικής κλασικής φιλοσοφίας
της μουσικής

(J. G. Herder, J. W. Goethe, J. G. Fichte, F. W. Schelling)

σ. 35

Σάββας Πατσαλίδης

Το θέατρο μετά τη σημειωτική

σ. 61

Otto Kirchheimer

Ο μετασχηματισμός των κομματικών συστημάτων

στη δυτική Ευρώπη

(Απόδοση: Κ. Α. Κατσουρός)

σ. 77

Claus Offe

Κομματική δημοκρατία και

κράτος αρωγός

(Απόδοση: Κ. Α. Κατσουρός)

σ. 105

Otto Kirchheimer

Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Η έννοια του «φορτίου» και οι αποτυχίες των κομμάτων

ΧΩ ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΣΤΕΙ ΑΡΚΕΤΑ με την έννοια του «φορτίου»¹ που διατύπωσαν οι LaPalombara και Weiner ώστε να τη χρησιμοποιώ ως αφετηρία για την ανάλυση των επιτυχιών και των αποτυχιών των κυριότερων ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων ως ιμάντων μεταβίβασης των γνώμων ανάμεσα στον πληθυσμό, γενικά, και την κυβερνητική δομή.

Η αγγλική περίπτωση αποτελεί κλασικό παράδειγμα: η εθνική ενότητα προκάλεσε τον δέκατο έκτο αιώνα τη σταθεροποίηση των δομών του κράτους, την οποία ακολούθησε κατά τον δέκατο έβδομο αιώνα ένας συνταγματικός και κοινωνικός διακανονισμός τέτοιος ώστε να εγγυάται την ώσμωση αριστοκρατίας και αστικής τάξης. Ο διακανονισμός επιβεβαιώθηκε αρκετά γρήγορα, αφού προλάμβανε τα πολιτικά σφάλματα και τις πολιτικές αναταραχές του δέκατου ένατου αιώνα, που οφείλονταν στην εκβιομηχάνηση. Η σταθερή και βαθμιαία ενσωμάτωση των εργαζομένων τάξεων ολοκληρώθηκε σε μια χρονική περίοδο τέτοια ώστε η διαφορά μεταξύ των πολιτικών υποσχέσεων και της κοινωνικής αποτελεσματικότητας της δημοκρατίας (η «κρίση της διανομής» των LaPalombara και Weiner) εμφανίστηκε μόνο στις δυο δεκαετίες των Mac Donald-Baldwin. Γι' αυτό, αν εξαιρεθεί το διάλειμμα ανάμεσα στο 1910 και το 1914, η Μεγάλη Βρετανία αποτελεί μια περίπτωση στην οποία τα προβλήματα μπορούν να εξετασθούν ολοκληρωμένα, από τη στιγμή που ο

1. Οι ιστορικές κρίσεις, λένε οι LaPalombara και Weiner, παράγουν τα «φορτία» τα οποία επωμίζεται το παραδοσιακό πολιτικό σύστη-

μα, με συνέπειες για τα υπάρχοντα κόμματα και τη δυνατότητα ίδρυσης νέων κομμάτων.

συντελεστής χρόνος συνδυάζεται με το συντελεστή φορτίο. Η ανάγκη να υπάρξει σύνταγμα γίνεται αισθητή κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα· ακολουθεί, κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα, η ανάπτυξη της μεσαίας τάξης και η απαρχή της ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης και, μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, ο θυελλώδης συνδυασμός των συνεπειών οι οποίες προήλθαν από τον πολιτικό εκδημοκρατισμό που ολοκληρώθηκε και από τις απαιτήσεις της διανεμητικής κοινωνίας.

Τι θα συνέβαινε εάν εφαρμόζαμε την έννοια του «φορτίου» στην περίπτωση της Γαλλίας; Το γαλλικό πρόβλημα της εθνικής ταυτότητας, εάν υπήρχε, είχε λυθεί ήδη από το 1793· επιπλέον η επανάσταση συνετέλεσε μονάχα στην επανεπιβεβαίωση και διεύρυνση των συμπερασμάτων του 1590. Η καθολική ψηφοφορία, δηλαδή η πολιτική δημοκρατία ως συνταγματικό θεμέλιο του Γαλλικού Κράτους, συμπεριλαμβανόταν πάντοτε στα προγράμματα ήδη από το 1848, για να εφαρμοσθεί οριστικά στις αρχές της δεκαετίας του 1870. Παρά τις ανατροπές που ακολούθησαν στις σχέσεις ανάμεσα στο εκτελεστικό και το νομοθετικό, η λαϊκή βάση του γαλλικού καθεστώτος δεν αμφισβητήθηκε ποτέ, εκτός από τη σύντομη περίοδο του Pétain. Αλλά για ποιο λόγο η πολιτική ολοκλήρωσης, δηλαδή ο μετασχηματισμός του κρατικού μηχανισμού της αστικής κοινωνίας σε μια συνεταιριστική επιχείρηση όλων των κοινωνικών τάξεων, δεν συντελέστηκε οριστικά; Για ποιους λόγους ο στόχος αυτός επετεύχθη μονάχα ως, τουλάχιστον μέχρι ενός ορισμένου βαθμού, ένα δευτερεύουσα σημασίας αποτέλεσμα μιας αυξημένης υλικής ευημερίας και ως συνέπεια της μείωσης του κοινωνικού ανταγωνισμού στη βιομηχανική κοινωνία γαλλικού τύπου; Για ποιο λόγο τα πολιτικά κόμματα συνέβαλαν ελάχιστα στην επίτευξη του τελικού αποτελέσματος;

Η γαλλική κοινωνία για ποικίλους λόγους αλλά και εξ αιτίας της πρόωρης εισαγωγής της καθολικής ψηφοφορίας, μπόρεσε να εξαναγκάσει την εργατική τάξη της να αποδεχθεί μια κατώτερη θέση. Υπήρχε μια μειοψηφία η οποία δεν αντιμετώπιζε ιδιαίτερα ευνοϊκά το ζήτημα της ρήξης της κοινωνικής ισορροπίας μέσω μιας έντονης εκβιομηχάνησης· και όμως δίχως μια εκβιομηχάνηση του είδους αυτού δεν θα υπήρχαν πολλές ευκαιρίες για την ενοποίηση του πολιτικού συστήματος, στα πλαίσια του οποίου υπήρχε ένας διχασμός μεταξύ κομμάτων ατομικής εκπροσώπησης (με τη διπλή βάση τους, στις τοπικές επιτροπές και στις δραστηριότητες της κοινοβουλευτικής ομάδας) και του μαζικού κόμματος της εργατικής τάξης που γεννιόταν, δηλαδή το σοσιαλιστικό κόμμα της πρώτης δεκαετίας του αιώνα. Τα περισσότερα κόμματα διατηρούσαν τον αστικό χαρακτήρα τους ως περιορισμένων εκλογικών οργανώσεων, με ασθενείς δεσμούς, με εξ ίσου ασθενείς κοινοβουλευτικές ομάδες, οι οποίες είχαν μια μικρή ακτίνα δράσης έξω από την κοινοβουλευτική σκηνή

(τα κόμματα εσωτερικής προέλευσης του Duverger και των LaPalombara-Weiner)².

Κατά τον Alain, τα κόμματα αυτά διέθεταν μια υπερδημοκρατική θεωρία που στηριζόταν στην αιώνια επαγρύπνηση για τον άνθρωπο του δρόμου, όπως τον αποκαλούσαν, σ' ό,τι αφορούσε την αντιπροσώπευσή του στο κόμμα και στο κοινοβούλιο. Αλλά η πραγματικότητα ήταν πολύ διαφορετική. Πίσω από την πρόσοψη της δημοκρατικής επαγρύπνησης, το πολιτικό κομμάτιασμα εμπόδιζε το κόμμα να περάσει από το κοινοβουλευτικό στάδιο στο στάδιο του μάντζα μεταβίβασης ανάμεσα στον πληθυσμό και στην κυβέρνηση. Οι οργανώσεις και τα συνέδρια του κόμματος ήταν κάτι περισσότερο από κανονικά Café de Commerce αλλά προσαρμοσμένα για συζητήσεις μεταξύ *raisonneurs*, που δεν είχαν κάποιο πραγματικό μήνυμα να μεταδώσουν³. Κατ' αυτό τον τρόπο τα αστικά κόμματα και η κοινοβουλευτική κυβέρνηση, την οποία υποστήριζαν, απεκαλύπτοντο με την έλευση των γεγονότων ως μια πραγματική απάτη επιβαλλόμενη από τη νόμιμη χώρα, σ' αντίθεση προς την πραγματική χώρα η οποία προερχόταν από τη συρροή χιλιάδων απόψεων που διαφωνούσαν μεταξύ τους. Ούτε οι *raisonneurs*, ούτε οι λίγο ως πολύ αρεστοί στην *Comité Mascuraud* αντιπρόσωποι, που έθεταν πάνω από τις πολιτικές ομάδες το συμφέρον της εμπορικής και βιομηχανικής κοινότητας, μπόρεσαν να υποκαταστήσουν το λαό⁴.

Επειδή αυτά τα κόμματα edέχοντο από τη μεριά των κομμάτων ταξικής ολοκλήρωσης μια λιγότερο σκληρή πρόκληση από εκείνη που edέχοντο οι γείτονές τους Γερμανοί, είχαν την ευχέρεια να μην κινητοποιούνται σε περιόδους κρίσης. Στις περιστάσεις αυτές έμπαιναν τελικά στην άκρη, όπως στις δεκαετίες 1920 και 1930, από σωτήρες κυβερνήτες, τον Poincaré και τον Dou-

2. Η διχοτομία ανάμεσα στην εσωτερική και εξωτερική προέλευση πρέπει να εξετασθεί σε σχέση με την παρουσία ή την απουσία υποστήριξης παράλληλων θρησκευτικών ή ταξικών οργανώσεων. Η τοπική επιτροπή του αστικού κόμματος εσωτερικής προέλευσης και οι οικονομικοί υποστηρικτές του δεν μπορούν ποτέ να αποτελέσουν ένα σίγουρο εγγυητή για την εκλογική επιτυχία, όπως αντίθετα στην περίπτωση του δικτύου παραπλεύρων συγγενικών οργανώσεων που αποτελούν τυπικά χαρακτηριστικά του κόμματος εξωτερικής προέλευσης.

3. Για μια μελέτη για τη λειτουργία του πιο χαρακτηριστικού από τα κόμματα αυτά βλ.

D. Bardonnnet, *Evolution de la structure du Parti Radical*, Paris, 1960.

4. Στο ίδιο, pp. 251-256. Παρουσιάζονται edώ μερικές λεπτομέρειες για την *Comité Mascuraud* (από το όνομα του γερουσιαστή), που επίσημα ονομαζόταν *Comité Republicain du Commerce et de l' Industrie* και που ήταν ο σημαντικότερος οργανισμός για τη διανομή στα αστικά κόμματα πηγών που προέρχονταν από το εμπορικό και βιομηχανικό περιβάλλον. Για την *Comité Mascuraud* και για άλλα σημαντικότερα στη συνέχεια κανάλια, βλ. επίσης W. Ehrmann, *Organized Business in France*, Princeton, 1957, pp. 219 και επ.

meigue, τον κακό μιμητή του. Ως ιμάντες μεταβίβασης των γνώμων ήταν υποχρεωμένα, επιπλέον, να συγκρούονται όλο και περισσότερο με αντιδημοκρατικές οργανώσεις.

Η τελευταία προσπάθεια της Τρίτης Δημοκρατίας —από δημοκρατική σκοπιά νόμιμη— να ενσωματώσει την εργατική τάξη στο πολιτικό σύστημα έγινε από το Λαϊκό Μέτωπο του Λέον Βλουμ. Το ναυαγίο της υπήρξε ως ένα μέρος μια αποτυχία των κομμάτων, ως ένα μέρος μια συνέπεια των διεθνών γεγονότων. Με την προσπάθεια αυτή η Τρίτη Δημοκρατία, με την επιβολή της στις αστικές κοινοβουλευτικές ομάδες και στα κόμματα ταξικής ολοκλήρωσης, πλησιάζει στο τέλος της.

Γιατί η Τέταρτη Δημοκρατία απέτυχε να ενσωματώσει το Κομμουνιστικό Κόμμα στο πολιτικό της σύστημα και επέτρεψε είτε στη SFIO (σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, γαλλική έδρα της εργατικής Διεθνούς), είτε στο MRP (Λαϊκό Δημοκρατικό Κίνημα, χριστιανοδημοκρατικό κόμμα) να αναλάβουν το ρόλο που είχαν τα αστικά κόμματα στις περιόδους που προηγήθηκαν; Μήπως θα έπρεπε να τονίσουμε δυο από τους παράγοντες του «φορτίου»: τις αυξανόμενες, και αλληλοαποκλειόμενες υποχρεώσεις στον τομέα της διεθνούς πολιτικής που είχε αναλάβει η πλειοψηφία των γαλλικών πολιτικών κομμάτων από τη μια και των κομμουνιστών από την άλλη, και την κρίση της αποαποικιοποίησης; Και όμως το τέλος του τρικομματισμού, το 1947, δεν θα έπρεπε κατ' ανάγκη να ανακόψει την πορεία του μετασχηματισμού των γαλλικών κομμάτων σε οργανώσεις ικανές να ενσωματώσουν σημαντικές κοινωνικές ομάδες στο πολιτικό σύστημα και ικανές να συνεργάζονται σε συνασπισμούς ή να εναλλάσσονται στην κυβέρνηση.

Δεν υπάρχουν λόγοι ικανοί να υποστηρίξουν ότι η πρόκληση της προσωπικότητας με τη μορφή του γκαλιισμού, και η πρόκληση για λόγους αρχής της αντιπολίτευσης, της κομμουνιστικής εργατικής τάξης θα έπρεπε να επιφέρουν μια οπισθοδρόμηση στο κομματικό σύστημα της δεκαετίας του 1920. Η αποαποικιοποίηση ήταν ένα πρόβλημα το οποίο θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τα κόμματα από καθαρά διαφορετικές θέσεις. Η ενσωμάτωση της εργατικής τάξης και η αποαποικιοποίηση (η πρώτη κάνει αισθητή την παρουσία της για μισό περίπου αιώνα, η δεύτερη είναι ένα περιορισμένης χρονικής διάρκειας πρόβλημα) απετέλεσαν φορτία τα οποία θα μπορούσε να υποβαστάξει ένα αποτελεσματικό κομματικό σύστημα.

Η πλειοψηφία των γαλλικών πολιτικών κομμάτων δεν ξεπέρασε ποτέ το στάδιο των κομιστών ειδικών συμφερόντων και των κοινοβουλευτικών clubs, με ή δίχως ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Ήταν ανίκανα να αναλάβουν υποχρεώσεις στο όνομα των εκλογέων τους, όπως επίσης ήταν ανίκανα να επιτύχουν μια νομιμοποίηση μέσα από το μετασχηματισμό των απόψεων και των συ-

μπεριφορών των εκλογέων τους ακολουθώντας προσανατολισμούς που σχετίζονταν άμεσα με την κυβερνητική δράση. Οι κύριες κοινωνικο-πολιτικές επιλογές αποφεύγονταν ή, εφόσον ήταν αναγκαίο να αντιμετωπιστούν, γίνονταν αντικείμενο επεξεργασίας από άτομα τα οποία ευκαιριακά υποστηρίζονταν στην κοινωνία από δυναμικά στοιχεία. Δεν γνωρίζουμε εάν ένας συνδυασμός όπως εκείνος του Caillaux και Jaugès, που εμφανίστηκε την άνοιξη του 1914, θα ήταν σε θέση να δημιουργήσει ένα κόμμα που θα αποτελούσε πραγματικό ιμάντα μεταβίβασης ανάμεσα στον πληθυσμό και την κυβέρνηση, και βάση για την επεξεργασία της πολιτικής. Θα μπορούσε να ναυαγήσει εξ αιτίας της εχθρότητας της αστικής τάξης απέναντι στις μεθοδεύσεις εκείνες που επέτρεψαν να μεταδοθεί και επομένως να αυξηθεί η λαϊκή πίεση πάνω στην πολιτική δράση. Σε ό,τι αφορά όμως το στόχο της ενσωμάτωσης των λαϊκών στρωμάτων στο γαλλικό πολιτικό σύστημα, ο ρόλος του πολιτικού κόμματος παραμένει δευτερεύουσας σημασίας.

Η γέννηση των ιταλικών και γερμανικών πολιτικών οργανώσεων στα μισά του δέκατου ένατου αιώνα δεν μπορεί να διαχωρισθεί από την ιστορία της καθυστερημένης ενοποίησης των αντιστοιχών κρατών. Η ενοποίηση πραγματοποιήθηκε σε ανταγωνιστικές συνθήκες μεταξύ Cavour και Garibaldi (και των οπαδών τους) στην Ιταλία, και μεταξύ Bismarck και των φιλελεύθερων στη Γερμανία. Οι υπολογισμοί και οι δραστηριότητες αυτών των πολιτικών δεν μπορούν να κατανοηθούν, εάν δεν εξετασθεί το βάρος και η σημασία που είχαν αυτές οι αντιτιθέμενες πιέσεις. Αλλά μήπως το ελαφρύ χέρι του Cavour προσέφερε στο ιταλικό κομματικό σύστημα μεγαλύτερες δυνατότητες απ' ό,τι προσέφερε στο γερμανικό η σιδερένια γροθιά του Bismarck;⁵ Τι σημαίνουν οι διαφορετικοί τύποι ενοποίησης που πραγματοποιήθηκαν από τον Cavour και από τον Bismarck με τους όρους των «φορτίων» και των ευκαιριών για τα κόμματα;

Η ιταλική αριστερά, το κόμμα της δράσης, θα μπορούσε να δημιουργήσει μια σχέση με τις μεσογειακές αγροτικές μάζες⁶; Μέσα από αυτή τη σχέση θα μπορούσε να σταθεροποιήσει μια εθνική βάση, που θα υπερέβαινε τις τάξεις και τις περιφέρειες; Ή ήταν αντιθέτως αναπόφευκτο να γίνει εν μέρει μάρτυρας, εν μέρει θύμα ενός μεταμορφισμού που αποτελούσε ουσιαστικά μια

5. Ένας Γερμανός συγγραφέας παρατήρησε πρόσφατα: «Η πολιτική του Bismarck απέναντι στους φιλελεύθερους ήταν εσφαλμένη στο μέτρο που αυτός πραγματοποιούσε ό,τι οι φιλελεύθεροι ήθελαν να πραγματοποιήσουν, αλλά δεν είχαν ούτε τη δυνατότητα ούτε τα μέσα για να την εφαρμόσουν μόνοι τους», E.

Pikart, *Die Rolle der Deutschen Partei im Deutschen Konstitutionellen System*, in «Zeitschrift für Politik» (1962), pp. 12-15.

6. Αυτή η άποψη εξετάστηκε σε βάθος από τον A. Gramsci, *Il Risorgimento*, Torino, 1949, pp. 100-104, (ελ. μετ. εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, 1988).

εμπορική δραστηριότητα, παρά ένα εργαλείο εθνικής ολοκλήρωσης; Οι δυνατότητες εκείνες μπορεί να ήταν μικρές, αλλά η προσπάθεια δεν έγινε ποτέ. Στη Γερμανία, από το άλλο μέρος, η καθυστέρηση και η φόρμουλα της «Μικρής Γερμανίας», που στρεφόταν ενάντια στην οικοδόμηση του Reich από τον Bismarck, δεν εμπόδισε τη δημιουργία αυτή να γίνει μια κοινωνικά και οικονομικά ζωντανή οντότητα. Όλες οι πολιτικές δυνάμεις, τόσο εκείνες που ήταν ευνοϊκά διατεθειμένες όσο και εκείνες που ήταν εχθρικά διατεθειμένες απέναντι στον θεμελιωτή πατέρα, απεδέχθησαν το Reich του ως αποτελεσματική βάση. Αλλά σε ό,τι αφορά τις δυνατότητες δράσης των πολιτικών κομμάτων, το αποτέλεσμα δεν υπήρξε πολύ διαφορετικό. Η Ιταλία βρήκε μια εικονική λύση για τα προβλήματα της εθνικής της ταυτότητας, που ίσχυε συνταγματικά αλλά όχι και κοινωνικο-πολιτικά. Την ίδια περίπου περίοδο οι κληρονόμοι του Bismarck — ένας συνδυασμός των δυνάμεων της γραφειοκρατίας, του στρατού, των βιομηχάνων και των κτηματιών — υποστήριζαν στην Πρωσία και στην αυτοκρατορία μια συνταγματική τάξη που εμπόδιζε την πραγματική συμμετοχή της εργατικής τάξης στην κυβέρνηση. Τόσο στην Ιταλία όσο και στη Γερμανία ο ανεπιτυχής τρόπος αντιμετώπισης των κρίσεων της εθνικής ταυτότητας και της συμμετοχής αύξησε το φορτίο των προβλημάτων που έπρεπε να αντιμετωπίσει το έθνος στο τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Ωστόσο είναι δύσκολο να αξιολογηθεί η διαφορετική επίδραση την οποία ασκούν οι παράγοντες εκείνοι που κατασκευάζουν το «φορτίο» σε σχέση, για παράδειγμα, με τη Γαλλία. Στην περίπτωση της, δίχως να υπάρχει κάποια κρίση εθνικής ταυτότητας και δίχως να υπάρχουν συνταγματικά εμπόδια για τη συμμετοχή της εργατικής τάξης, η κρίση της συμμετοχής που δυνάμωνε κάτω από τις στάχτες ξέσπασε ανοιχτά στα μισά της δεκαετίας του '30. Σκέφτομαι ότι η κατάρρευση του 1940 μπορεί να συνδεθεί με αυτή την κρίση συμμετοχής.

Μπορεί, επιπρόσθετα, η έννοια του «φορτίου» να χρησιμοποιηθεί στην ανάλυση για την ανικανότητα των κομμάτων της δυτικής Ευρώπης να αναλάβουν ένα ρόλο που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της δεκαετίας του '20; Μπορούμε για παράδειγμα να υποστηρίξουμε ότι η καθυστέρηση που παρατηρήθηκε στην αποδοχή ενός συνταγματικού καθεστώτος που να επιτρέπει την πραγμάτωση μιας αποτελεσματικής πολιτικής δημοκρατίας, έδρασε ενάντια στην πολιτική ενσωμάτωση των εργαζομένων τάξεων στο γερμανικό πολιτικό σύστημα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '20; Αν αποδεχθούμε αυτή την ερμηνεία, μπορούμε να συγκεκριμενοποιήσουμε άλλες διαφοροποιήσεις. Με «πολιτική ολοκλήρωση» εννοούμε την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να μετασχηματίζει τις ομάδες και τα μέλη τους που προηγουμένως ήταν έξω από το επίσημο πολιτικό σύστημα, σε πραγματικούς πρωταγωνιστές της πολιτικής διαδικασίας. Πολλά μαζικά κόμματα, αντιθέτως,

δεν ήταν ικανά ούτε ενδιαφέρονταν να εντάξουν τα μέλη τους στην υπάρχουσα πολιτική κοινότητα. Το κόμμα τελικά μπορούσε να επιθυμεί την ένταξη των οπαδών του στις δικές του γραμμές, ενάντια στον επίσημο μηχανισμό του κράτους.

Το προπολεμικό κόμμα της μαζικής ενσωμάτωσης

ΤΑ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ, προς το τέλος του αιώνα, ανέπτυξαν μια σημαντική λειτουργία κοινωνικοποίησης των μελών τους. Διευκόλυναν από πολλές απόψεις τη μετάβαση από μια αγροτική σε μια βιομηχανική κοινωνία. Ένας μεγάλος αριθμός προσώπων που προηγουμένως ζούσαν σαν απομονωμένα άτομα αποδέχθηκε εθελοντικά την πειθαρχία των κομμάτων αυτών, η οποία λειτουργούσε σε στενή σχέση με τις προσδοκίες για ένα μελλοντικό καθολικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Αλλά η πειθαρχία αυτή είχε τις ρίζες της στην αλλοτρίωση των σοσιαλιστικών κομμάτων από το υπάρχον πολιτικό σύστημα πριν τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, του οποίου επιθυμούσαν να επιταχύνουν την πτώση, επηρεάζοντας με τη στάση τους το σύνολο του πληθυσμού⁷.

Τόσο κατά τη διάρκεια όσο και λίγο μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, οι συμμετέχοντες στο πολιτικό παιχνίδι έδειξαν ότι δεν έχουν σκοπό να σεβασθούν τις επιδιώξεις των μαζικών κομμάτων της εργατικής τάξης — επιδιώξεις που βασιζόνταν στους τυπικούς κανόνες της δημοκρατίας. Το γεγονός αυτό υπήρξε ένας από τους κυριότερους λόγους για τους οποίους η κοινωνική ολοκλήρωση στο βιομηχανικό σύστημα, μέσω των οργανώσεων της εργατικής τάξης, δεν προωθήθηκε ως ένα στάδιο που μπορεί να συγκριθεί με το αντίστοιχο της πολιτικής ολοκλήρωσης. Η συμμετοχή στον πόλεμο, η μακρά διένεξη για τις οικονομικές επιπτώσεις που θα έχει ο πόλεμος, οι ζημιές που προκάλεσε ο πληθωρισμός, η ανάπτυξη των μπολσεβίκικων κομμάτων και του σοβιετικού συστήματος σ' άμεση ανταγωνιστική σχέση με τις υπάρχουσες μαζικές πολιτικές οργανώσεις των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών, προκειμένου να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των μαζών, και τέλος οι επιπτώσεις της

7. Συχνά υπήρξε αντικείμενο ανάλυσης η κατάσταση που είχε η ιστορία αυτή στη Γερμανία και η εμφάνιση του Bebel σαν αρχηγού και διοικητή ενός πολύ πειθαρχημένου αντιστρατού. Πρόσφατα τα γεγονότα αυτά συζητήθηκαν από τον G. Roth, *I socialdemocratici nella Germania Imperiale*, Bologna, Il Mulino, 1971. Ανάλογες ερμηνείες για την κοινωνική

ολοκλήρωση του σοσιαλισμού ισχύουν για την Ιταλία. Ένας ουσιαστικά εχθρικός παρατηρητής όπως ο B. Croce εξετάζει αυτούς τους παράγοντες στο έργο του *Storia d'Italia, 1870-1915*, Bari: μια πλούσια τεκμηρίωση σχετική με το θέμα προσφέρει ο R. Michels στο έργο του *Socialismus in Italien*, Karlsruhe, 1925, p. 270.

καταπίεσης και της αποθάρρυνσης στο τέλος της δεκαετίας — όλα αυτά έδρασαν με περισσότερη αποτελεσματικότητα προς την κατεύθυνση της πολιτικοποίησης των μαζών απ' όσο επέδρασε η χωρίς συνοχή συμμετοχή στις εκλογές, η πάλη για την επέκταση της καθολικής ψηφοφορίας (στο Βέλγιο, στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γερμανία) ή τουλάχιστον η στελέχωση των πολιτικών κομμάτων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Αλλά πολιτικοποίηση δεν σημαίνει πολιτική ολοκλήρωση· η ολοκλήρωση προϋποθέτει τη γενική θέληση της κοινωνίας να προσφέρει και να αποδεχθεί, με όλα τα αποτελέσματα που μπορεί να έχει, την πολιτική συμμετοχή για όλους τους πολίτες δίχως επιφυλάξεις. Οι συνέπειες της ολοκλήρωσης στο κλασικό μαζικό κόμμα εξαρτώνται από τις απαντήσεις που θα δώσουν οι άλλες δυνάμεις του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος· σε μερικές περιπτώσεις οι απαντήσεις αυτές ήταν τόσο αρνητικές ώστε να προκαλούν την καθυστέρηση της ολοκλήρωσης στο πολιτικό σύστημα, ή να συμβάλουν στην αποσύνθεσή του.

Ας εξετάσουμε τώρα την άλλη όψη αυτής της ανικανότητας, να περάσουμε δηλαδή από την ένταξη στο προλεταριακό μαζικό κόμμα και στη βιομηχανική κοινωνία γενικά⁸ στην ολοκλήρωση στο αυθεντικό πολιτικό σύστημα. Πρόκειται για την ανικανότητα των αστικών κομμάτων να εξελιχθούν από κόμματα ατομικής εκπροσώπησης σε κόμματα ολοκλήρωσης, μια ανικανότητα την οποία παρατηρήσαμε ήδη στην περίπτωση της Γαλλίας. Οι δυο τάσεις, η αποτυχία της ολοκλήρωσης των προλεταριακών μαζικών κομμάτων στο επίσημο πολιτικό σύστημα και η ανικανότητα των αστικών κομμάτων να περάσουν στο στάδιο των κομμάτων ολοκλήρωσης, συσχετίζονται άμεσα μεταξύ τους. Μια εξαίρεση, έστω και μερική, αποτελούν τα προσωποπαγή κόμματα, όπως το Γερμανικό Κέντρο ή το Λαϊκό Κόμμα του don Sturzo⁹. Και τα δυο ανέπτυξαν ως ένα ορισμένο βαθμό αυτές τις λειτουργίες: κοινωνική ένταξη στη βιομηχανική κοινωνία και πολιτική ένταξη στο υπάρχον πολιτικό σύστημα. Ωστόσο η προσωποπαγής φύση τους περιόριζε σ' αξιοσημείωτο βαθμό τις δυνατότητες εξέλιξής τους¹⁰.

8. Ενσωμάτωση στη βιομηχανική κοινωνία: ενώ ο εργάτης έχει αποδεχθεί μερικές πλευρές, όπως την αστικοποίηση και τις απαιτήσεις για τάξη, και τα αντίστοιχα πλεονεκτήματα μιας κοινωνίας μαζικής κατανάλωσης, η σημασία του ως ατόμου και η αιώνια εξάρτηση από τις ντιρεκτίβες των ανωτέρων εξαγγύουν τις τάσεις του για φυγή. Τα προβλήματα έχουν αναλυθεί ιδιαίτερα από τους A. Andrieux και J. Lignon, *L'ouvrier d'aujourd'hui*,

Paris, 1960. Οι ασαφείς συνέπειες που προκύπτουν απ' αυτά τα γεγονότα και η γενικά αρνητική επίδρασή τους στην πολιτική εικόνα των εργατών έχουν αναλυθεί από τους H. Popitz και άλλους στο *Das Gesellschaftsbild des Arbeiters*, Tübingen, 1957.

9. H. Maier, *Revolution und Kirche*, Freiburg, 1959.

10. T. Nipperdey, *Die Organisation der deutschen Parteien vor 1918*, Düsseldorf, 1961,

Με αυτές τις επιμέρους εξαιρέσεις, τα αστικά κόμματα απεδείχθησαν ανίκανα να μετασχηματισθούν από ομάδες κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης σε φορείς μιας μαζικής πολιτικής, ικανά να διαπραγματεύονται με τα μαζικά κόμματα ενσωμάτωσης σύμφωνα με τους νόμους της πολιτικής αγοράς. Το κίνητρο για τη δημιουργία μιας πιο πλατιάς οργάνωσης ήταν πολύ περιορισμένο. Η πρόσβαση και η είσοδος στα ευεργετήματα που παρείχε το Κράτος ακόμη και μετά τον τυπικό εκδημοκρατισμό, εξακολουθούσαν να προσδιορίζονται από πλεονεκτήματα που προέρχονταν από την εκπαίδευση και την ταξική κατάσταση. Η ποσοτική αδυναμία της αστικής τάξης εξισορροπείτο ωστόσο από τις στρατηγικές σχέσεις με το στρατό και τη γραφειοκρατία.

Ο Gustav Stresemann είναι ο πολιτικός άνδρας που στέκεται στο κρίσιμο σημείο αυτής της εποχής, και ο οποίος προσπαθεί να συνδυάσει ένα τριπλό και ασυμβίβαστο σύνολο κομμάτων: τα δημοκρατικά κόμματα μαζικής ενσωμάτωσης, κλασικά και προσωποπαγή, τα κόμματα αντιπολίτευσης για λόγους αρχής, που ενσωματώνουν τις μάζες στο σύστημά τους ενάντια στην υπάρχουσα τάξη, και τα παλιά κόμματα ατομικής εκπροσώπησης. Ο Stresemann απέτυχε, αλλά ερευνούσε πάντοτε τους δυνατούς συμβιβασμούς μεταξύ των δημοκρατικών μαζικών κομμάτων, των αστικών κομμάτων του παλαιού ύφους της ατομικής εκπροσώπησης, και των κατόχων της εξουσίας που βρίσκονταν έξω από την τυπική πολιτικο-κομματική δομή. Τελικά το κόμμα ατομικής εκπροσώπησης από το οποίο προερχόταν δεν του προσέφερε μια αρκετά ευρεία βάση για την πολιτική του¹¹.

Όλες οι αστικές ομάδες δεν αναγνώριζαν την ανάγκη να μετασχηματισθούν σε κόμματα ολοκλήρωσης. Εφόσον οι ομάδες αυτές είχαν άλλους δρόμους εισόδου στον κρατικό μηχανισμό, θεωρούσαν ότι ήταν καλό γι' αυτές να αναβάλουν την οικοδόμηση εναλλακτικών προς τα υπάρχοντα μαζικά κόμματα οργανισμών, χρησιμοποιώντας την κρατική μηχανή για να εμποδίσουν τα μαζικά κόμματα ολοκλήρωσης να γίνουν ιδιαίτερα αποτελεσματικά στην πολιτική αγορά. Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η αποδοχή του νόμου της πολιτικής αγοράς είναι αναπόφευκτη για τις κυριότερες χώρες της δυτικής Ευρώπης. Αυτός ο μετασχηματισμός καθορίζει από την πλευρά του την αλλαγή που επήλθε στις δομές των πολιτικών κομμάτων.

voll. V και VI.

11. Βλ. W. Hartenstein. *Die Anfänge der Deutschen Volkspartei*, Düsseldorf, 1962 και

H. A. Turnes, *Stresemann and the Politics of the Weimer Republic*, Princeton, 1963.

Το μεταπολεμικό πολυσυλλεκτικό κόμμα

ΜΕΤΑ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ το αστικό κόμμα παλαιού τύπου, της ατομικής εκπροσώπησης, αποτελεί πλέον εξαίρεση. Στην πραγματικότητα μερικά παραδείγματα του είδους συνεχίζουν να επιβιώνουν, αλλά δεν καθορίζουν πια τη φύση του κομματικού συστήματος. Κατά τον ίδιο τρόπο, το κόμμα της μαζικής ενσωμάτωσης, προϊόν μιας εποχής στην οποία υπήρχαν αυστηρές ταξικές διαιρέσεις και πιο διαφοροποιημένες αλλά και προσωποπαγείς δομές, μετασχηματίζεται σε κόμμα «του λαού», πολυσυλλεκτικό. Εργαταλείποντας τις προσπάθειες για την πνευματική και ηθική διάπλαση των μαζών, μετατοπίζεται όλο και καθαρότερα προς την εκλογική ανατροπή, παραιτούμενο από μια δράση σε βάθος και προτιμώντας μια ευρύτερη συναίνεση και μια άμεση εκλογική επιτυχία. Η πιο περιορισμένη πολιτική δραστηριότητα και ο άμεσος εκλογικός σκοπός διαχωρίζονται από τα προηγούμενα γενικά ενδιαφέροντα: αυτά σήμερα θεωρούνται ότι επιφέρουν το αντίθετο από το προσδοκώμενο αποτέλεσμα επειδή απομακρύνουν μια δυναμική εθνική πελατεία.

Για τα κλασικά μαζικά κόμματα μπορούμε να διακρίνουμε περίπου τρεις φάσεις σ' αυτή τη διαδικασία μετασχηματισμού. Πρώτα η περίοδος της συγκέντρωσης των δυνάμεων, που κλείνει με το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου: στη συνέχεια έχουμε την πρώτη κυβερνητική εμπειρία στις δεκαετίες 1920-30 (Mac Donald στην Αγγλία, Δημοκρατία της Weimar, Λαϊκό Μέτωπο στη Γαλλία), η οποία φαίνεται ανεπαρκής εάν συγκριθεί με τις προσδοκίες των υποστηρικτών ή των ηγητόρων των κλασικών μαζικών κομμάτων, και υπεβλέπει την απαίτηση για μια ευρύτερη βάση συναίνεσης προς το πολιτικό σύστημα. Την περίοδο αυτή διαδέχθηκαν οι λιγότερο ή περισσότερο προωθημένες φάσεις της πολυσυλλεκτικής οργάνωσης, με κάποια κόμματα να ασχολούνται με το πώς θα συντηρήσουν την ειδική πελατεία τους στην εργατική τάξη, ενώ τον ίδιο καιρό επιθυμούν να αγκαλιάσουν άλλες, διαφορετικές πελατείες.

Είμαστε σε θέση να υποδείξουμε κάποιους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους επαληθεύεται αυτός ο μετασχηματισμός, αποκαλύπτοντας συντελεστές που προωθούν ή καθυστερούν ή σταματούν αυτό το μετασχηματισμό; Μπορούμε να θεωρήσουμε το ύψος της οικονομικής ανάπτυξης ως το σημαντικότερο στοιχείο; Εάν ήταν τόσο σπουδαίο, η Γαλλία θα βρισκόταν φυσικά πιο μπροστά από τη Μεγάλη Βρετανία και, στην ειδική περίπτωση, πιο μπροστά κι από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες αντιθέτως παραμένουν το κλασικό παράδειγμα ενός συστήματος στο οποίο είναι διαδεδομένα τα πολυσυλλεκτικά κόμματα. Και ποια είναι η επίδραση την οποία ασκεί η συνέχεια ή η ασυνέχεια

του πολιτικού συστήματος; Αν ήταν τόσο σημαντική, η Γερμανία και η Μεγάλη Βρετανία θα τοποθετούντο στα ακραία σημεία του φάσματος, αντί να δείχνουν μια ανάλογη ταχύτητα για μετασχηματισμό. Θα πρέπει επομένως να είμαστε ευχαριστημένοι με το να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις για τη γενική τάση, και να αποκαλύψουμε κάποιους συντελεστές με περιορισμένη εμβέλεια.

Σε μερικές περιπτώσεις η εφαρμογή του πολυσυλλεκτικού μοντέλου συναντά συγκεκριμένα όρια στην παραδοσιακή διάταξη της κοινωνίας. Η προσωποπαγής ενδοχώρα της ιταλικής Χριστιανικής Δημοκρατίας, περιορίζει ήδη από την αρχή τη δυνατότητα, για το κόμμα, να κατακτήσει αντικληρικά στοιχεία του πληθυσμού. Από το άλλο μέρος τίποτα δεν εμποδίζει το κόμμα να διατυπώνει τις διακηρύξεις με τρόπο που να μεγιστοποιεί τη δυνατότητα να επιτύχει τη συναίνεση άλλων στοιχείων πέρα από εκείνα των οποίων η κομματική σχέση δεν έχει διαταραχθεί από τους δεσμούς του κόμματος με τον κλήρο. Το στοιχείο της αλληλεγγύης του δογματικού του πυρήνα χρησιμοποιήθηκε για μεγάλο διάστημα με επιτυχία για να προσελκύσει μια διαφοροποιημένη κοινωνικά πελατεία.

Μπορούμε επίσης να εξετάσουμε την περίπτωση των δυο άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών κομμάτων, τη γερμανική SPD (σοσιαλδημοκρατικό κόμμα) και το αγγλικό εργατικό κόμμα. Είναι απίθανο να υποθέσουμε ότι τα δυο αυτά κόμματα ήταν ικανά να κάνουν κάποιες παραχωρήσεις στις ειδικές επιθυμίες που εξέφραζαν τα συμφέροντα των αγροτών ή των ιδιοκτητών των ακινήτων αγαθών, διατηρώντας τον ίδιο καιρό το κύρος τους απέναντι στις μάζες του πληθυσμού των πόλεων. Αλλά ευτυχώς υπάρχει ένας ικανοποιητικός βαθμός επικοινωνίας ανάμεσα στα συμφέροντα των μισθωτών εργαζομένων των αστικών ή ημιαστικών κέντρων, των εργατών και υπαλλήλων, και των δημοσίων λειτουργών, επειδή καθένας απ' αυτούς και όλοι συγχρόνως μπορούν να θεωρηθούν αντικείμενα της στρατηγικής του κόμματος. Η παράδοση και ο τύπος της κοινωνικής και επαγγελματικής στρωμάτωσης θέτουν όρια ή, αντίθετα, προσφέρουν ένα δυναμικό ακροατήριο στο κάλεσμα ενός κόμματος. Αν αυτό δεν μπορεί να ελπίζει ότι θα συγκεντρώσει όλες τις κατηγορίες των εκλογέων, μπορεί εύλογα να ελπίζει ότι θα βρει περισσότερους ψηφοφόρους σ' όλες εκείνες τις κατηγορίες στις οποίες δεν υπάρχουν εμφανείς λόγοι σύγκρουσης των συμφερόντων τους. Οι δευτερεύουσας σημασίας αποκλίσεις μεταξύ των επιδιώξεων που έχουν πολλές ομάδες, όπως για παράδειγμα συμβαίνει μεταξύ υπαλλήλων και εργατών, θα μπορούσαν να περιορισθούν από τα προγράμματα που προωθούν και οι δυο τομείς: για παράδειγμα μια ορισμένη δραστηριότητα που στοχεύει στην εξουδετέρωση κάποιων αποτελεσμάτων της αυτοματοποίησης.

Ακόμα σημαντικότερη είναι η συγκέντρωση της προσοχής σε θέματα που

δύσκολα θα συναντήσουν αντίσταση στην κοινότητα. Οι εθνικοί στόχοι που υπερβαίνουν τα συμφέροντα της ομάδας προσφέρουν την καλύτερη προοπτική σ' ένα κόμμα που αναζητά να σταθεροποιήσει ή να απλώσει το κάλεσμά του, που προηγουμένως περιοριζόταν σε ειδικούς τομείς του πληθυσμού. Για παράδειγμα το κόμμα που υποστηρίζει σθεναρά την επέκταση της εκπαίδευσης μπορεί να ξεσηκώσει δυναμικές διαμαρτυρίες για τις εξαιρετικές δαπάνες που συνεπάγεται η επέκταση αυτή, ή διότι κινδυνεύουν να ζημιωθούν ποιοτικά οι élites που απολάμβαναν προηγουμένως τα προνόμια της εκπαίδευσης· αλλά το αν θα επιτύχει την υποστήριξη κάθε άλλης οικογένειας εξαρτάται μονάχα από την ικανότητα να παρουσιάσεις το νέο εθνικό θέμα με τρόπο ταχύτερο και επιθετικότερο από τον τρόπο του κύριου ανταγωνιστή σου, και από την ικανότητα να συνδέεις, με την προπαγάνδα σου, το μέλλον της ξεχωριστής οικογένειας με τις νέες διευρυμένες εκπαιδευτικές δομές. Με την έννοια αυτή η δυνητική πελατεία σου είναι σχεδόν απεριόριστη. Η πολυσυλλεκτική δραστηριότητα που απευθύνεται σε μια καθορισμένη κατηγορία μετασχηματίζεται στην πράξη σε μια απεριόριστη πολυσυλλεκτική δραστηριότητα.

Η τελευταία παρατήρηση υπερβαίνει στην πράξη τα όρια του συμφέροντος της ομάδας. Από τη μια πλευρά, στις ανεπτυγμένες κοινωνίες όπως είναι αυτές που εξετάζω, χάρη στα γενικά επίπεδα ευημερίας και οικονομικής ασφάλειας και στα σχήματα αρωγής που τίθενται σ' εφαρμογή από το κράτος ή περιέχονται στη συλλογική διαπραγματεύση, πολλά άτομα δεν έχουν πια ανάγκη από εκείνη την προστασία που ένα καιρό ζητούσαν από το κράτος. Από την άλλη, πολλοί συνειδητοποίησαν τον αριθμό και τη συνθετότητα των γενικών συντελεστών από τους οποίους εξαρτάται η μελλοντική ευημερία τους. Αυτή η μεταβολή σέ ό,τι αφορά τις προτεραιότητες και αυτή η ενασχόληση μπορεί να τους οδηγήσει να κρίνουν λιγότερο την πολιτική προσφορά από τη σκοπιά των επιμέρους επιδιώξεών τους παρά από τη σκοπιά της ικανότητας των πολιτικών ηγητόρων να αντιμετωπίσουν τις γενικότερες μελλοντικές καταστάσεις. Μεταξύ των κυριότερων σύγχρονων κομμάτων, συγκαταλέγεται η γαλλική UNR (Εθνική Δημοκρατική Ένωση) που ιδρύθηκε πρόσφατα, και που ερευνά τις υπάρχουσες δυνατότητες ώστε να κατευθύνει τις λιγότερο εξειδικευμένες ανάγκες. Σ' αυτή αναφέρεται σταθερά ο άγιος πατέρας της De Gaulle όσον αφορά την προσωπική ερμηνεία του για το πολυσυλλεκτικό κόμμα. Οι πηγές του κόμματος βασίζονται σ' έναν πυρήνα από εθνικούς σκοπούς και σε μια αρκετά ακαθόριστη και ευλύγιστη ενότητα ώστε να επιτρέπει τις πιο διαφορετικές ερμηνείες· επιπλέον —τουλάχιστον μέχρις ότου ο Στρατηγός συνεχίσει να είναι λειτουργικός— είναι αρκετά ελκυστικές για να κατασκευά-

σουν ένα σημείο αναφοράς για πολλές ομάδες και μεμονωμένα άτομα¹².

Ενώ η UNR χειρίζεται κατ' αυτό τον τρόπο την ιδεολογία ώστε να μπορεί να απευθύνεται σε ευρύτερες κατηγορίες, στην περίπτωση της Χριστιανικής Δημοκρατίας, η ιδεολογία αποτελεί —όπως ήδη παρατηρήσαμε— έναν περιοριστικό παράγοντα. Η ιδεολογία της UNR δεν αποκλείει κανένα. Η χριστιανο-δημοκρατική ιδεολογία, εξ ορισμού, αποκλείει όποιον δεν πιστεύει, ή τουλάχιστον τον εκλογέα που δεν πιστεύει. Πληρώνει μια τιμή για τους δεσμούς θρησκευτικής αλληλεγγύης που διατηρεί και για τα πλεονεκτήματα που προέρχονται από οργανώσεις υποστήριξης, χάνοντας μερικά εκατομμύρια ψήφους. Τα πολυσυλλεκτικά κόμματα στην Ευρώπη βρίσκονται σ' ένα στάδιο απο-ιδεολογικοποίησης, που συνετέλεσε ουσιαστικά στη γέννηση και τη διάδοσή τους. Η απο-ιδεολογικοποίηση στο πολιτικό πεδίο συνεπάγεται τη μεταφορά της ιδεολογίας από μια οργανωτική δομή που ορίζεται καθαρά και είναι προικισμένη με πολιτικούς σκοπούς, σε μια δομή δυνάμεων με αιτιάσεις χρήσιμες αλλά διόλου αναγκαίες, που επενεργούν στην εκλογική επιλογή. Το γερμανικό και το αυστριακό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα δείχνουν καθαρά, στις τελευταίες δυο δεκαετίες, ότι επιδιώκουν μια πολιτική απο-ιδεολογικοποίησης. Το παράδειγμα της γερμανικής χριστιανο-δημοκρατικής Ένωσης (CDU) είναι λιγότερο αποκαλυπτικό, επειδή υπήρχαν σ' αυτήν ελάχιστα μόνο στοιχεία που να τα υποβάλλει στη διαδικασία της απο-ιδεολογικοποίησης. Στην CDU, η ιδεολογία υπήρξε ήδη από την αρχή μια γενικότερη μόνο ατμόσφαιρα, που περιελάμβανε τα πάντα κι ήταν αρκετά ακαθόριστη ώστε να μπορεί να απορροφά τις συναινέσεις καθολικών και προτεσταντών.

Κατά κανόνα μόνο τα μεγαλύτερα κόμματα μπορούν να γίνουν πολυσυλλεκτικά. Ούτε ένα μικρό κόμμα περιορισμένο στην περιφέρεια όπως το Sud Tiroler Volkspartei, ούτε ένα κόμμα οικοδομημένο πάνω σε αυστηρές και περιορισμένες ιδεολογικές θέσεις όπως εκείνο των Ολλανδών Καλβινιστών, ούτε μεταβατικές ομάδες όπως εκείνη των Γερμανών προσφύγων, ή μια ειδική επαγγελματική κατηγορία όπως οι Σουηδοί αγρότες, ή ένα περιορισμένο πρόγραμμα δράσης όπως εκείνο του δανέζικου κόμματος της δικαιοσύνης για ένα μοναδικό φόρο, μπορούν να επιδιώξουν και να γίνουν πολυσυλλεκτικό κόμμα. Ο λόγος ύπαρξής τους είναι η υπεράσπιση μιας ειδικής πελατείας, ή η δράση του διαδρόμου για μια περιορισμένη αλλά ευκρινώς ορισμένη μεταρρύθμιση, ή περιορισμένη έκκληση έστω και έντονη, αλλά τέτοια που να αποκλείει μια ευρύτερη επίδραση, ή —αφού εξαντλήθηκε η αρχική πρόθεση— ένα μετασχηματισμό που να τους επιτρέπει να παραμένουν στη ζωή.

12. J. Charlot, *Les Troisièmes Assises nationales de l'U.N.R.-U.D.T.*, in «Revue Française de Science Politique», XIV (1964), pp. 86-94.

Ο πολυσυλλεκτικός σκοπός δεν έχει την πρόθεση κι ούτε καν επιθυμεί να θεωρηθεί ευόϊωνος από την πλειοψηφία των μικρότερων κομμάτων στις μικρές δημοκρατικές χώρες. Σταθερά εγκατεστημένα, συχνά στην πλειοψηφία για δεκαετίες —όπως τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Νορβηγίας και της Σουηδίας— και συνηθισμένα σε μια συχνή υπερκομματική συνεργασία¹³, δεν έχουν λόγο για να τροποποιήσουν τις μορφές της στρατολόγησης και της προσκόλλησής τους σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Από τη στιγμή που οι παράγοντες που παρεμβαίνουν είναι ελάχιστοι και η δυνατότητα πρόβλεψης των αποτελεσμάτων από τις δραστηριότητες και τις πολιτικές αποφάσεις είναι μεγάλη, φαίνεται ότι είναι ευκολότερο να σταθεροποιηθούν οι πολιτικές σχέσεις στη βάση ενός περιορισμένου συναγωνισμού (όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην Ελβετία) παρά να περάσουν σ' ένα σχήμα του οποίου τα αποτελέσματα εξαρτώνται από την τύχη του πολυσυλλεκτικού ανταγωνισμού.

Η μεταστροφή σε πολυσυλλεκτικά κόμματα αποτελεί ένα φαινόμενο ανταγωνισμού. Ένα κόμμα είναι διατεθειμένο να προσαρμοσθεί στο μοντέλο του ανταγωνιστή του επειδή ελπίζει ότι απ' αυτή τη μεταστροφή θα έχει πλεονεκτήματα ή επειδή φοβάται ότι θα έχει απώλειες στις εκλογές. Αντίστροφα, όσο περισσότερο ένα κόμμα πείθεται ότι τα ευνοϊκά για τον ανταγωνιστή του αποτελέσματα οφείλονται μονάχα σε κάποιες περιστάσεις που δεν μπορούν να επαναληφθούν, και ότι η ικανότητα του ανταγωνιστή να ξεπερνά τις εσωτερικές διαφωνίες είναι ένα προσωρινό φαινόμενο, τόσο μικρότερες είναι οι πιθανότητες για μια μεταστροφή σε πολυσυλλεκτικό κόμμα, και τόσο μεγαλύτερες οι τάσεις που επιθυμούν τη διατήρηση μιας πιστής πελατείας, έστω και περιορισμένης.

Για να εκτιμηθεί η επίδραση αυτών των μεταβολών νομίζω ότι είναι χρήσιμο να ταξινομήσουμε τις λειτουργίες που ανέπτυξαν τα ευρωπαϊκά κόμματα στις πρώτες δεκαετίες (από το τέλος του δέκατου ένατου και στην αρχή του εικοστού αιώνα) και να τις συγκρίνουμε με τη σημερινή κατάσταση. Τα κόμματα λειτούργησαν σαν κανάλια για να ενσωματώσουν άτομα και ομάδες στην υπάρχουσα πολιτική τάξη, ήταν εργαλεία για να τροποποιήσουν ή να αντικαταστήσουν αυτή την τάξη (ενσωμάτωση-αποσύνθεση). Τα κόμματα προσπάθησαν να καθορίσουν τους γενικούς προσανατολισμούς της πολιτικής δράσης και να προτρέψουν τους άλλους που συμμετείχαν στην πολιτική διαδικασία να τους αποδεχθούν. Τα κόμματα επέλεξαν δημόσιους λειτουργούς και τους πα-

13. U. Torgersen, *The Trend Towards Political Consensus: The Case of Norway*, in S. Rokkan (a cura di), *Approaches to the Study of Political Participation*, Bergen, 1962· ακόμη

S. Rokkan - H. Valen, *Regional Contrasts in Norwegian Politics*, 1963, p. 29· βλ. επίσης K. I. Shell, *The Transformation of Austrian Socialism*, New York, 1962.

ρουσίασαν, γενικά, στο κοινό για μια επικύρωση.

Η αποκαλούμενη «εκφραστική λειτουργία»¹⁴ του κόμματος, αν και δεν οδηγεί σε μια ειδική κατηγορία, αιτιολογεί τη χρήση ενός ιδιόζοντος όρου. Η μεγαλύτερη εξέλιξή του ανήκει στην εποχή της συνταγματικότητας τον δέκατο ένατο αιώνα, όταν υπήρξε ένας καθαρός διαχωρισμός ανάμεσα στη διαμορφωτική-εκφραστική περίοδο των γνωμών και τη διοίκηση της κυβέρνησης. Σ' εκείνη τη φάση τα κοινοβουλευτικά κόμματα εσωτερικής προέλευσης εξέφραζαν γνώμες και κριτικές τις οποίες συμμεριζόταν ευρέως η λόγια μειοψηφία του πληθυσμού. Τα κόμματα προσπαθούσαν να επιβάλουν τις γνώμες αυτές στις κυβερνήσεις τους. Αλλά από τη στιγμή που οι κυβερνήσεις στηρίζονταν σε μια ανεξάρτητη συνταγματική και κοινωνική πλατφόρμα, μπορούσαν να αντισταθούν, αν ήταν αναγκαίο, στις πιέσεις των κοινοβουλευτικών ομάδων. Ο πλήρης εκδημοκρατισμός προσδιόρισε τη συμβολή της εκφραστικής λειτουργίας των γνωμών και απέδωσε την κυβερνητική λειτουργία στα ίδια τα πολιτικά κόμματα, στην κυβέρνηση ή σε μια εναλλακτική κυβέρνηση, διατηρώντας την εκφραστική λειτουργία του κόμματος σε μια κατάσταση ασάφειας. Για εκλογικούς λόγους, το πολυσυλλεκτικό δημοκρατικό κόμμα, ενασχολούμενο με τη μεγαλύτερη δυνατή επέκταση της επιρροής του σε μια δυναμική πελατεία, οφείλει να εκφράζει λαϊκά θέματα που γίνονται ευρέως αποδεκτά.

Ωστόσο, έχοντας την τάση να συντηρεί την εξουσία ή να την αναλαμβάνει, αναπτύσσει αυτή την εκφραστική λειτουργία με πολλούς περιορισμούς και με διάφορες τροποποιήσεις στην τακτική που ακολουθεί. Το κόμμα θα γινόταν ατροφικό αν δεν ήταν ικανό να λειτουργεί σαν σύνδεσμος ανάμεσα στον πληθυσμό και στην κυβερνητική δομή, οικειοποιούμενο τη δυσαρέσκεια, τις ιδέες και τα θέματα που αναπτύσσονται με τρόπο προβληματικότερο και συστηματικότερο σε άλλους τομείς του πολιτικού σώματος. Και όμως η προφύλαξη, αναγκαία για το σημερινό κυβερνητικό ρόλο ή το μελλοντικό, απαιτεί διαφοροποιήσεις και περιορισμούς. Η ίδια η φύση του σημερινού πολυσυλλεκτικού κόμματος προκαλεί εμπόδια για μια επιλογή ανάμεσα σ' αυτούς τους δυο ρόλους. Απαιτεί μια σταθερή ταλάντευση ανάμεσα στον κριτικό ρόλο του κόμματος και στο ρόλο του ως υποστηρικτή του συστήματος, καθήκον που είναι δύσκολο να επιτευχθεί, αλλά ακόμα δυσκολότερο να αποφευχθεί.

Για να ασκήσει τη μέγιστη επίδραση στο πολιτικό σύστημα, ένα κόμμα οφείλει να ασκεί και τις τρεις αυτές λειτουργίες. Αν δεν είναι σε θέση να ενσωματώσει τα πρόσωπα στην κοινότητα, το κόμμα δεν θα μπορέσει να

14. G. Sartori, *European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism*, in *Political Parties and Political Development*, pp. 137-176.